

**МОНІТОРИНГ РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ
ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

М.А. КОРОТЄЄВ, кандидат економічних наук

А.О. ХАРЕНКО, кандидат економічних наук

Проведено моніторинг рівня забезпеченості та ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Черкаської області, виявлено вплив розміру господарств за земельною площею на досліджувані показники.

Трудовий потенціал виступає головним елементом виробничо-економічного потенціалу аграрного сектора. Забезпеченість робочою силою, її якісні характеристики та раціональне використання справляє визначальний вплив на ефективність функціонування реформованих сільськогосподарських підприємств.

Чисельність працівників сільськогосподарських підприємств характеризується стійкою тенденцією до скорочення. В докризовий період визначальним чинником даного процесу був звужений характер демографічного відтворення у сільській місцевості. Це за одночасного нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції призвело до того, що галузь почала відчувати дефіцит трудових ресурсів.

Дослідженню різних аспектів проблеми формування та використання трудового потенціалу аграрного сектора економіки присвячено праці видатних вчених-економістів: О.А. Бугуцького [1], В.С. Дієсперова [2, 3], І.В. Прокопи [4], М.Ф. Самодурової [5, 6], К.І. Якуби [7] та інших. Разом з тим, окремі положення, що стосуються визначення впливу рівня концентрації виробництва на ефективність використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств на пореформеному етапі розвитку залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є дослідження рівня забезпеченості та ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Черкаської області залежно від рівня концентрації виробництва.

Методика досліджень. У процесі досліджень застосовувались економіко-статистичні методи: аналіз рядів динаміки (виявлення тенденцій розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств); порівняння, групування, графічний (дослідження вплив розміру підприємств за земельною площею на ефективність використання трудового потенціалу); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення, формулювання висновків).

Інформаційною базою досліджень виступили праці провідних вітчизняних вчених-економістів, офіційні матеріали Держкомстату України і Головного управління статистики в Черкаській області та інші джерела.

Результати досліджень. З метою визначення впливу розміру підприємства

за земельною площею на показники забезпеченості та ефективності використання трудового потенціалу нами здійснено групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області. Межі груп, питома вага підприємств в їх межах подано на рис.1.

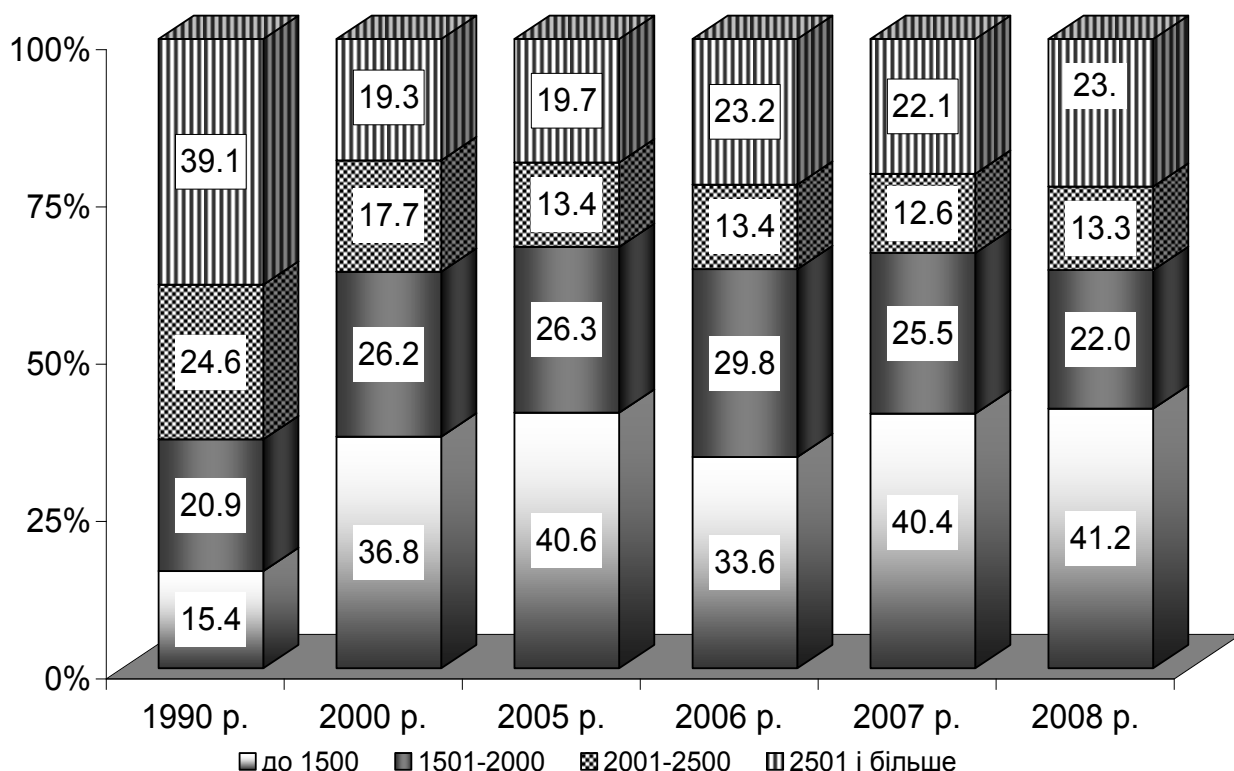

Рис.1. Питома вага господарств кожної з груп в загальній кількості об'єктів дослідження

Наростання кризових процесів в економіці, недосконалість цінового механізму, монополізм переробних, заготівельних та обслуговуючих підприємств, зниження купівельної спроможності населення та інші фактори зумовили різкий спад обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому випереджаючими темпами згорталися ті галузі, що потребують значних затрат праці та капіталу, і які в нових економічних умовах у переважній більшості підприємств стали збитковими. Для виживання в умовах економічної кризи, аграрні товаровиробники почали орієнтуватися на пріоритетне виробництво тих видів продукції, які при найменших матеріальних та трудових затратах могли б забезпечити найвищий економічний ефект. Внаслідок цього, вплив демографічної складової на формування кількісної сторони трудового потенціалу аграрних підприємств значно послабився, і головною причиною скорочення чисельності працівників виступило зменшення потреби у робочій силі в результаті різкого спаду обсягів сільськогосподарського виробництва та зниження його насиченості трудомісткими видами продукції.

Впродовж досліджуваного періоду кількість працівників зменшилася майже в чотири рази (табл. 1). Особливо посилювався даний процес з прийняттям 3 грудня 1999р. Указу Президента України „Про невідкладні заходи щодо

прискорення реформування аграрного сектора економіки України, що прискорив вивільнення надлишкової робочої сили з сільськогосподарських підприємств області. Це стало наслідком прагнення засновників зменшити видатки на оплату праці та підвищити ефективність реформованих підприємств, а також поширення в даний період процесів банкрутства та ліквідації значної частини неефективних суб'єктів господарювання. З утворених в результаті реформування у 2000р. 634 аграрних підприємств в 2002р. залишилось лише 559 і в подальші роки дана тенденція зберігалась. Так, лише за період 1999-2002 рр. чисельність працівників зайнятих у сільськогосподарському виробництві зменшилась на 30,6%, в тому числі в рослинництві на 20,2%, тваринництві на 40,7%, в подальші роки зменшення персоналу підприємств відбувалося значно повільнішими темпами.

1. Наявність та забезпеченість сільськогосподарських підприємств Черкаської області трудовими ресурсами, чол.

Групи підприємств за площею с.-г. угідь, га	1990р.	2000р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2008р. у % до 1990р.
чисельність працівників на 1 сільськогосподарське підприємство								
До 1500	186	101	60	54	52	36	33	17,7
1501 – 2000	246	171	106	104	89	81	70	28,5
2001 – 2500	307	210	137	124	120	110	93	30,3
2501 і більше	423	286	192	189	185	220	174	41,1
У середньому по області	321	174	107	103	103	96	82	25,5
чисельність працівників в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь								
До 1500	18,0	11,4	5,8	5,4	4,9	3,6	3,2	17,8
1501 – 2000	15,5	10,5	6,4	6,1	5,3	4,6	4,0	25,8
2001 – 2500	15,2	10,2	6,5	5,9	5,6	4,9	4,2	27,6
2501 і більше	13,6	9,7	5,4	5,0	4,3	4,8	3,7	27,2
У середньому по області	14,5	10,3	5,9	5,5	4,8	4,5	3,8	26,2

* Розраховано за даними річних звітів сільськогосподарських підприємств.

Найменшими темпами чисельність працівників за період 1990-2008 рр. скоротилась у підприємств з площею землекористування понад 2500 га – на 58,9%. Це пов'язано з тим, що товаровиробниками даної групи збережено галузь тваринництва, яка є трудомісткою. Особливо це проявляється у сільськогосподарських підприємствах Золотоніського, Чорнобаївського і Черкаського районів. Найбільше вивільнення трудових ресурсів відбулось у підприємствах з площею до 1500 га що, пов'язано зі згортанням товаровиробниками даної групи галузі тваринництва та орієнтацією їх на пріоритетне виробництво продукції рослинництва, в першу чергу зернових, соняшнику та ріпаку.

Великотоварне підприємство має техніко-економічні переваги над дрібним. Це досягається економією непрямих і деяких інших витрат, а також тим, що дані господарства мають кращі можливості для раціональнішої організації виробництва, його матеріально-технічної бази, ефективніше

застосовують сучасну техніку, впроваджують досягнення аграрної науки, з меншими витратами реалізують вироблену продукцію тощо, оскільки все це відбувається у більших масштабах. Більші підприємства потребують відносно менші суми капіталовкладень. Це проявляється у зниженні витрат на одиницю виробленої продукції та вищій ефективності використання трудових ресурсів завдяки спеціалізації та кооперації праці (табл. 2).

2. Ефективність використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Черкаської області

Групи підприємств за площею сільськогосподарських угідь, га	1990р.	2000р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
виробництво валової продукції на 1 працівника, тис. грн.							
До 1500	10,381	4,050	24,952	22,023	33,796	35,795	63,709
1501 - 2000	8,890	4,920	23,301	25,712	45,208	36,929	67,714
2001 - 2500	9,000	4,920	22,924	22,956	38,308	34,458	58,798
2501 і більше	10,366	5,800	28,963	37,836	59,618	46,316	82,443
У середньому по області	9,806	5,010	26,123	28,841	48,178	40,985	72,994
одержано прибутку на 1 працівника, тис. грн.							
До 1500	6,779	1,785	2,472	4,902	-0,194	7,730	10,872
1501 - 2000	5,573	2,020	2,222	2,632	3,559	5,494	4,430
2001 - 2500	5,723	2,262	3,481	0,816	3,828	3,592	13,555
2501 і більше	6,373	2,045	5,464	7,085	2,935	7,537	9,922
У середньому по області	6,124	2,020	3,565	4,435	2,702	6,561	9,595
працевідача, грн.							
До 1500	4,03	2,90	8,02	5,36	6,18	5,29	6,19
1501 – 2000	3,46	3,83	7,43	6,45	8,42	5,46	6,98
2001 – 2500	3,45	3,90	7,07	5,48	7,45	5,08	6,10
2501 і більше	3,72	3,73	8,06	6,75	9,60	6,22	6,82
У середньому по області	3,64	3,60	7,92	6,24	8,45	5,77	6,66
рівень заробітної плати одного працівника протягом року , тис. грн.							
До 1500	2,575	1,395	3,112	4,112	5,470	6,763	10,289
1501 – 2000	2,573	1,284	3,134	3,987	5,366	6,762	9,698
2001 – 2500	2,612	1,260	3,242	4,189	5,140	6,785	9,645
2501 і більше	2,787	1,555	3,592	5,602	6,213	7,442	12,081
У середньому по області	2,691	1,390	3,297	4,621	5,701	7,098	10,967

*Розраховано за даними річних звітів сільськогосподарських підприємств.

Спостерігається тенденція зростання продуктивності сільськогосподарської праці із збільшенням площі земельних угідь в розрахунку на сільськогосподарське підприємство. Її рівень у четвертій групі господарств майже на 30% перевищує значення даного показника у першій. Аналіз річної продуктивності праці в межах Черкаської області свідчить, що рівень досліджуваного показника збільшується в напрямку із заходу на схід. Найвищий рівень даного показника мають господарства Драбівської

агрогрунтової зони, який перевищує показник підприємств Уманської зони на 13%, найгірший – агроформування 1 групи всіх зон. Щодо рівня одержаного прибутку на 1 працівника, то найкращі показники у господарств 4 групи. Середній рівень досліджуваного показника по Черкаській області за період реформ був найвищим у 2008 році.

Показником ефективності використання робочої сили є працевіддача – вартість валової продукції на 1 грн. витрат на оплату праці. Досліджуваний показник у 2008 році порівняно з 2000 роком, збільшився майже вдвічі. На нашу думку, це пояснюється зростанням обсягів виробництва валової продукції підприємствами більш швидкими темпами, відносно рівня заробітної плати. Позитивно впливає на рівень працевіддачі концентрація виробництва.

Оплаті праці належить важлива роль у процесі відтворення трудового потенціалу, та підвищення ефективності його використання. Саме вона, виступаючи у вигляді винагороди за понесені працівником затрати праці відповідної кількості і якості, має відшкодовувати йому вартість поновлення затраченого в процесі праці трудового потенціалу, сприяти його розширеному відтворенню і стимулювати підвищення продуктивності праці.

Так, впродовж досліджуваного періоду спостерігається тенденція до зростання рівня заробітної плати із збільшенням площі оброблюваної землі, причому з кожним роком ця різниця стає дедалі відчутнішою. Так, якщо у 2000 році різниця між підприємствами 1 і 4 груп становила 160 грн, у 2001 – 294 грн, у 2003 – 616 грн, у 2004 – 480 грн, то у 2008 році – 1992 грн. Різке підвищення заробітної плати у 2008 р. проти 2006 р. пояснюється підвищенням рівня мінімальної заробітної плати та потребою сільськогосподарських підприємств у більш кваліфікованій робочій силі, оскільки для потреб виробництва залучається дорога високоефективна техніка іноземного виробництва.

Отже, забезпеченість трудовими ресурсами й ефективність їх використання залежить від розмірів сільськогосподарського підприємства, оскільки показники зростають із збільшенням площі землекористування.

Можливості ефективного використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств значною мірою визначаються параметрами розвитку аграрного сектора економіки. Нагальна необхідність економічного зростання у ньому пов'язується з стратегічною потребою нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції до рівня, при якому гарантувалася б продовольча безпека держави. Стратегічним напрямом має стати інноваційний розвиток великого товарного аграрного виробництва з раціональним поєднанням рослинницьких і тваринницьких галузей, орієнтація на виробництво екологічно чистої органічної продукції.

Висновки. Результати проведених досліджень дозволяють зробити висновок про те, що рівень забезпечення трудовими ресурсами сільськогосподарських підприємств має стійку тенденцію до зниження. Особливо швидкими темпами чисельність працівників скорочується в підприємствах з площею землекористування до 1500 га. Більші підприємства характеризуються нижчими показниками вивільнення трудових ресурсів, вищою продуктивністю та оплатою праці. Визначальним напрямом підвищення

ефективності використання трудового потенціалу має стати інноваційний розвиток великого товарного аграрного виробництва з оптимальним співвідношенням рослинницьких і тваринницьких галузей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугуцький О.А. Демографічна ситуація та використання людських ресурсів на селі / О.А. Бугуцький. – К.: ІАЕ, 1999. – 280с.
2. Дієсперов В.С. Продуктивність сільськогосподарської праці: Моногр. / В.С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 274 с.
3. Дієсперов В.С. Аналіз ефективності праці / В.С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 68 с.
4. Прокопа І.В. Зайнятість сільського населення в Україні: територіальна диференціація / І.В. Прокопа, О.Л. Попова, М.Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 10. – С. 56-74
5. Самодурова М.Ф. Актуальные вопросы перераспределения и использования постоянной и сезонной рабочей силы в сельскохозяйственных предприятиях АПК / М.Ф. Самодурова. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1986. – 172 с.
6. Самодурова М.Ф. Кадровая политика как фактор устойчивости аграрного производства / М.Ф. Самодурова // АПК: экономика, управление. – 2001. - № 5. – С. 25-29.
7. Якуба К.І. Жінки в трудовому потенціалі села / К.І. Якуба. – К.: „Аграрна наука”, 1998. – 280 с.

Исследованиями установлено, что темпы сокращения численности работников зависит от размеров используемой земельной площади сельскохозяйственных товаропроизводителей. Крупные предприятия характеризуются меньшим уровнем показателей высвобождения трудовых ресурсов, большей производительностью и оплатой труда.

Ключевые слова: *трудовой потенциал, сельскохозяйственные предприятия, концентрация производства, производительность труда.*

It is found that the rates of reducing the number of workers depends on the scope of the land used by agricultural producers. Large enterprises are characterized by a smaller level of indices of liberating of labor resources, by higher productivity and payment of labor.

Key words: *labor potential, agricultural enterprises, concentration of production, productivity of labor.*